

A scenic view of a canal in Erfurt, Germany. The canal is filled with water and surrounded by lush green trees and foliage. On the right side, there are several multi-story houses with balconies and red-tiled roofs. In the background, a prominent church spire with a dark roof and a small window is visible against a clear blue sky. The overall atmosphere is peaceful and picturesque.

Det enkle liv

Paven og Luther i Erfurt

Det enkle liv - inspiration og indsigt

- Paven i Erfurt - forsoning eller skisma?
- Luther i Erfurt 1521
- Luthers prædiken i Erfurt
- Fromhed og retfærdiggørelse
- Erfurt - en blå by
- I Luthers fodspor

Lucas Cranach 1526-28

Michael Triegel 2010

Paven i Erfurt - forsoning eller skisma?

I denne uge er Paven på officielt besøg i Tyskland. Helt ekstraordinært har Paven ytret ønske om at besøge Erfurt, hvor Luther tilbragte sin ungdom i Augustinerklosteret. Her afvikles også et møde mellem repræsentanter for den tyske evangeliske kirke og Paven.

Ingen ved rigtig hvad der er på dagsordenen, men der er spekulationer fremme om, hvorvidt det kan ende med at pavestolen tilbyder at trække bandlysningen af Luther tilbage mod at de protestantiske kirker anerkender paven som officielt overhovede for kristenheden.

I givet fald skulle dette så finde sted i forbindelse med Lutherfejringen i 2017, mener reformivrige iagttagere i den katolske kirke. Uanset hvad, er der dog ikke tvivl om, at Paven med sit besøg i Erfurt træder ind på en af reformationens helligsteder og at

det forventes at danne en særlig klangbund for den programsatte samtale.

Luther i Erfurt

Luthers første møde med Erfurt fandt formentlig sted i 1501, da han blev indskrevet på universitetet dér. Nogle regner med, at

han boede i den såkaldte Georgburse, mens andre er af den opfattelse, at han var indforskrevet i det såkaldte Amplonianum, hvor der fandtes et meget berømt bibliotek doneret af kollegiets stifter: Amplonius de Fago. Biblioteket rummede dengang 633 bind, heriblandt flere håndskrifter med

Bursa Pauperum

heriblandt flere håndskrifter med tekster af Augustinus. Endnu i dag udgør de en samlet kerne i Erfurts Universitetsbibliotek.

Hverken Georgenbursen eller Amplonianum eksisterer dog længere i den form, som Luther kendte dem i. Et andet af de middelalderlige kollegier i Erfurt kan dog stadig tages i øjesyn, nemlig Bursa Pauperum, der ligger smukt og hælder ud over floden Gera, der løber igennem byen.

I 1505 befandt Luther sig imidlertid som bekendt i et sindsoprivende tordenvejr et stykke fra byen. Mens lynene for rundt om ham lovede han livræd St. Anna at gå i kloster. Han valgte her augustinereremitterne i Augustinerklosteret, der dengang som nu ligger umiddelbart på den anden side af floden i byens nordvestlige hjørne. Her tilbragte han de næste 5 år med at studere teologi indtil han efter en rejse til Rom i 1510 blev forsat til Wittenberg som universitetslærer.

I dag fungerer klosteret som refugium, mødested og museum. Der findes en lille men interessant udstilling om Luthers bibelstudier

i det tidligere refektorium. Selve kirken, klosteret og klosterrundgangen kan også besøges. Selvom bygningerne blev stærkt ødelagte under 2. verdenskrig er de i dag restaureret, så de fremstår som på Luthers tid. Senest er biblioteket genopbygget og byder indenfor.

Paven i Erfurt

Fredag den 23. september ankommer Paven nu til dette Augustinerkloster for at mødes med et nøje udvalgt gruppe af fremtrædende medlemmer af EKD (Evangelische Kirche Deutschland). I gruppen findes såvel læge som

lærde ligesom 12 ud af de 20 delegerede er kvinder. Dog er de pålagt en særlig ærbar klædedragt, gerne grå eller sort. Før frokost er der programsat en "samtale" i klostrets kapitelsal, hvortil er afsat 1/2 time. Efterfølgende fejres en økumenisk gudstjeneste i klosterkirken.

Det fremgår af de officielle pressemeddelelser, at EKD håber på, at den økumeniske samtale bevæger sig, således at der løses op for mindst to anstødsstene. Mere konkret drejer det sig om protestanter, der afvises som faddere ved katolske dåbshandlinger. Ligeledes er det en udfordring, at "blandede" ægtepar ikke kan deltage sammen ved en katolsk messefejring. Endelig håber man, at samtalen kan give en antydning af, at den katolske kirke vil begynde at værdsætte Luther som en betydningsfuld teolog og ikke blot som kætter. Ligeledes anses for ønskeligt at Paven vil tage initiativ til at anerkende de evangelisk lutherske kirker som andet end kirkesamfund, således som de blev betegnet i dokumentet Dominus Iesus. De fleste er dog enige om, at disse håb formentlig ikke vil blive opfyldte. Hertil anses paven ganske enkelt

for at være for konservativt sindet. Desuden var de mange af de samme spørgsmål også på dagsordene for 30 år siden ved pavebesøget i 1991. Uden at det afstedkom noget synderligt.

Store udfordringer

For begge kirker gælder det dog, at udfordringerne ikke så meget består i de gensidige uoverensstemmelser, men derimod i det forhold, at eksempelvis kun 1/5 af byen Erfurts indbyggere overhoved taget er medlemmer af en kirke. Og at frafaldet fra den katolske kirke i de seneste år endda har været større end i den protestantiske. Det sidste antages almindeligvis at hænge sammen med tilstedeværelsen af en stærk reformivrig fløj i den tyske katolske kirke. Her har man siden det andet vatikanerkoncil 1962 - 65 arbejdet for ordination af kvinde-

lige præster, opgivelsen af cølibats-tanken og indførelsen af en ny national synodalstruktur. Det er dog velkendt, at den nuværende pave - også kaldet Pappa Tedesco eller Guds rotweiler - ikke har sympati for disse anliggender. Der forventes da også store demonstrationer. Alene i Erfurt er to store opløb mod Paven anmeldt til politiet. Motto for demonstrationerne er "Heidenspass statt Höllenangst" - "hellere hedningsjov end helvedesangst".

Berlin

Specielt i Berlin forventes det dog at stemningen bliver hidsig. Her har den tyske regering nemlig indbudt Paven til at holde en tale i den tyske Bundestag. Det har fået en gruppe af venstreorienterede og grønne politikere til at meddele, at de ikke agter at være tilstede ved begivenheden. For at

dække herover har parlamentets formandsgruppe derfor bestemt at medarbejdere i huset får lejlighed til at indtage de tomme stole. Om torsdagen er der desuden annonceret en demonstration i byen, hvor over 60 grupperinger er gået sammen for at demonstrere mod "den menneskefjendske familie- og kønspolitik".

I lyset heraf er det ikke mærkeligt, at pavebesøget imødeses med nogen ængstelse blandt det katolske klierasi i Tyskland. For hvad nu hvis det hele ender i et nyt skisma?

Karen Schousboe

Læs om Pavens besøg i tidsskriftet Cicero - www.cicero.de

EKD om pavebesøgets betydning - www.ekd.de

Luther i Erfurt 1521

I 1517 hamrede Martin Luther de 95 teser op på kirkedøren i Wittenberg. Efterfølgende udspandt der sig et langt krigerisk forløb, som kulminerede i Pavens bandbulle og den efterfølgende indkaldelse til at møde for rigsdagen i Worms i 1521.

I marts 1521 blev Luther indkaldt til rigsmødet i Worms, hvor han skulle forsvare sig overfor anklagerne om kætteri. Formentlig drog han afsted den 2. april. Til brug for rejsen fik han en ladvogn stillet til rådighed af guldsmeden Christian Döring og byen gav ham den fyrstelige sum af 20 gylden til fortæring. På rejsen blev han ledsaget af en af sine ordensbrødre Johann Petzensteiner samt et mindre følge af bekendte. Først i Erfurt slog vennen Justus Jonas sig til ham.

Turen fra Wittenberg gik over Leipzig, Naumburg, Weimar, Erfurt, Gotah, Eisenach og via Frankfurt til Worms, hvortil han ankom den 16. april. Hans modstandere havde frygtet at rejsen ville udvikle sig til et triumftog; selv havde Luther dog været noget betænkelig ved hvilken velkomst han ville få. Det gjaldt ikke mindst i Erfurt, hvor han kun alt for vel kendte til de gamle traditionelt

sindede universitetsfolk. Hans bekymringer blev dog gjort til skamme. Den 6. april blev han modtaget udenfor byen af universitetets rektor, Crotus Rubeanus, ledsaget af en æresgarde bestående af 40 beredne kolleger og studenter. Her blev han hilst med en tale og et æresdigt komponeret til lejligheden af den latinske poet og universitetslærer Eoban Hessus: *Magna piis pro te Germania stabit in armis - Bevæbnet med fromhed vil det store Tyskland stå ved dig.*

Næste morgen, 1. søndag efter påske besteg han herefter prædikestolen i sin gamle Augustinerkirke i byen for at prædike. Af denne prædiken fremgår det tydeligt, at Luther på det tidspunkt var båret frem af en bølge, der umiskendeligt, følte han, måtte lede ham til et martyrium. "Jeg ved vel, at man ikke gerne hører det. Endog vil jeg sige sandheden og må gøre det selvom det koster mig halsen 20 gange".

Kirken var så stuvende fuld, at det knagede og bragede på pulpituret, hvilket efter sigende skal have fået Luther til at trøste tilhørerne med, at de ikke skulle være bange. Det var bare djævelen, der forsøgte at skræmme dem!

Prædikenen vakte så stor opsigt, at den efterfølgende blev gengivet helt fordrejet af Luthers modstandere. Dette fik en tilhører til at sørge for, at få prædikenen trykt og i løbet af ganske kort tid udkom den som et lejlighedsskrift i en lang række af de tyske byer.

Endnu i dag kan man købe prædikenen i en moderne tysk oversættelse i turistboderne i Erfurt. I en nutidig oversættelse fremstår den stadig som et kraftfuldt udtryk for Luthers tanker i dagene op til det, han med rette frygtede kunne ende i et kætterbål.

Karen Schousboe

Glasvinduerne i Augustinerkirken, der senere inspirerede Luther til udformingen af hans våbenmærke: Lutherrosen.

Luthers prædiken i Erfurt

Luther prædikede i Erfurt i 1521 umiddelbart før han drog videre til Worms. Søndagens tekst var beretningen om den vantro Thomas i Johannesevangeliet (Joh 20,19 ff). Han greb dog lejligheden til i stedet at holde en reformatorisk brandtale. Læs den her!

I kære venner! Historien om den Hellige Thomas vil jeg forbigå i dag og berøre på et andet tidspunkt; i stedet vil jeg fokusere på det lille ord af Kristus: *Fred være med jer* (v 19) og *se mine hænder og min side* og *som Faderen har udsendt mig, sender jeg også jer* (v. 21)

Nu er det klart og allerede kommet for dagen, at således skal et menneske forholde sig, for at blive fromt og komme til evig salighed; derom vil jeg nu tale.

I ved også, at alle filosoffer, doktorer og skribenter bestræber sig på at lære og skrive, hvad der fører et menneske til et liv i fromhed¹; derom har de beflittet sig meget, men også - som man ser - uden at opnå meget. Nu består den rette og sandfærdige fromhed i to former for gerninger: De fremmede² gerninger, som er de sande, og vores egne værker, som er de ringeste. Altså for at finde fodfæste bygger den ene en kirke, mens den anden løber til Sankt Jakob eller Sankt Peter. Den tredje faster eller beder, bærer kappe, går barfo-

det, eller noget andet tilsvarende. Sådanne gerninger er dog intet og må ødelægges til bunds. Mærk mine ord: Den slags gerninger skaber intet. Thi Gud har udvalgt et menneske, den herre Jesus Kristus, som skal knuse døden, nedbryde synden og sønderslå helvede, for før ham var der ingen, der ikke ubetinget tilhørte djævelen. Derfor mente han også, at kunne få del i Herren, der altså hang mellem to mordere, og som led under den mest forsmædelige og læsterlige martring og hvis død var forbandet af både Gud og mennesker.

Men Gud var altså så stærk, at han gjorde døden, synden og helvede til intet. Derom skal I mærke jer Paulus' ord til romerne (Rom 5, 12): *Vores synder kom ind i verden ved ét menneske, og ved synden døden, og sådan kom døden til alle mennesker.*

Kristus derimod, har nedbrudt døden for vores skyld. Således at vi gennem hans gerninger, der er os fremmede, kan blive salige; og ikke gennem vores egne gerninger.

Men den pavelige magt vil, at det skal være ganske anderledes. Den påbyder faste, bøn og smørspinning, og lover således at enhver, der holder pavens bud, bliver salig. Men holder man dem ikke så tilhører man djævelen. Således forføres folket med det skin, at fromhed og salligørelse beror på egne gerninger. I siger derimod, at alle helgener, hvor hellige de end har opført sig, så har de dog ikke modtaget saligheden gennem deres egne gerninger. Også den hellige Guds moder med hendes jomfruelighed og moderlighed blev ikke salig undtagen ved troens vilje og Guds gerninger, og ikke gennem sin egen renfærdighed eller egne gerninger.

Nå, nu kunne nogen måske sige: Kære ven, du siger meget om troen og at det alene er den, der sikrer os vores salighed. Men så spørger jeg dig: Hvordan kommer man til troen?

Det vil jeg nu forklare dig. Vores Herre Kristus har sagt "*Fred med jer*", "*se mine hænder osv.*" Eller "*jeg er den eneste der har taget*

din synd bort, har frelst dig” osv. Hav nu fred. Ligesom du modtog synden fra Adam - ikke at du lige så lidt som jeg spiste af æblet - så blev vi dog i synden. Men heller ikke har vi lidt [som Kristus]; derfor blev vi frikøbt for synd og død af Guds gerninger. Derom taler Gud: *Se menneske, jeg er forløseren* (Es 43:3) som også Paulus siger til korintherne. *For Kristus er både retfærdighed og forløsning.* (1 Kor,1,30) Da siger vores herrer: Ja, frelser og forløser, det er vel sandt, men det er også for lidt. Men dertil siger jeg som før: Fremmede gerninger gør os fromme.

Jeg er, siger Herren Kristus, evig retfærdiggørelse, jeg har omstyrtet synden, som I bar på. Derfor tro alene på mig, at jeg er den, der siger, at det er gjort, som skal retfærdiggøre jer. For således står det skrevet: Retfærdighed er tro, retfærdigheden er troen og gennem troen. Så hvis vi vil have troen, skal vi have tiltro til Evangeliet, Paulus osv. .. og ikke de pavelige breve eller decretalerne [den romerske lovgivning], som vi i stedet skal hytte os for som fra ilden; thi alt, hvad der stammer fra paven, skriger “giv, giv” og gør du det ikke, så tilhører du djævelen. Det ville være en ringe sag, hvis man kun beskattede folk. Men det er desværre den største ondskab i hele verden, at man leder folk til at tro, at legemelige gerninger kan gøre enhver from.

Der er i denne tid så megen ondskab, der flyder ud over verden og den er derfor underkastet så mange domme og så megen straf, som Gud har idømt os; herved fordærves folk og snyder sig selv i deres egne hoveder, så kirkebyggerier, faste, bøn osv. får et skin af fromhed over sig; men i vores hoveder snyder vi os selv. Tværtom, vi skal afstå fra grådighed, tomt

praleri og andre laster og i stedet hjælpe vores fattige arme næste. Så vil Gud genopstå i os og vi i ham; det kaldes en ny fødsel.

Hvad indebærer så det, at vi begår en frisk synd? Hvis vi ikke fortvivler, men i stedet hurtigt tænker: Ak Gud, du lever endnu. Kristus min Herre har dræbt synden. Straks er synden så visket bort. *Også vi ved, at man siger at den retfærdige kan falde syv gange og rejse sig igen.* (Ordsp 24,16).

Af alt dette kommer det nu, at verden er så fordrejet og tumpet, at ingen rigtig prædikant længe har kunnet være der. Der er vel tretusinde præster hvor iblandt man næppe kan finde mere end fire retfærdige; må Gud hjælpe på jammeren. Og har man endda en ret prædikant, så glider han let hen over Evangeliet og fortæller i stedet en fabel om det gamle æsel eller en historie om Didrik Von Bern; eller iblander de hedenske mestre såsom Aristoteles, Pla-

ton, Sokrates osv., som prædiker ganske imod Evangeliet. Og også imod God, for de har ikke kendt til lyset som os. Nogen kommer så og siger: Filosoferne siger: Hvis du vil gøre gode gerninger må du øve dig og til sidst bliver du from. Således taler jeg: Gør ingen gerninger for at blive from. Men så snart du er from, så gør dit arbejde med sømmelighed og tro. Da ser man hvorledes de [to parter] igen er imod hinanden.

Djævelen har i fortiden forårsaget store anfægtelser og ud af disse anfægtelser er folk faldet til troen og har holdt sig til hovedet, som dog er Kristus, så at han [djævelen] ikke har kunne gøre noget. Så har han nu fundet på noget andet og hvisker i vore junkeres ører, at det gælder om at stække folket og give dem love, så får man en udvendig form, men en indre gift. Og således vokser de små børn op, går i kirke og mener, at de deri kan fortjene sig til deres salighed; så man beder, faster, fejrer messer; og

Martin Luther med doktorhat. Stik af Lucas Cranach den ældre 1521

Johann Tetzel sælger afladsbreve i Wittenberg i 1517

således er det prædikantens skyld. Det havde ingen nød, hvis bare man havde de rette prædikanter.

Herren siger tre gange til Sankt Peter: *Peter, elsker du mig etc. og Peter, vogt mine får.* (Johan 21, 15 ff) Men hvad vil det sige at vogte? Hvordan skal man fodre sine får? Ikke ved andet end give dem Guds ord og forkynde troen. Så kommer vores junkere og siger, at vogte, betyder at give love for at bedrage. Ja, det er vel godt vogtet! De lader fårene græsse på samme måde som slagterne påskeaften. Så selvom man skal bringe de arme fattige til troen med Guds ord, så iblander man den kære Aristoteles, der er imod Gud. Som Paulus siger: Bevar jer for love og filosofen etc. Men hvad betyder nu "filosofen"? Kender vi til græsk, latin, tysk, så ser man klart, hvad apostlen siger. Er det ikke sandhed? Jeg ved vel nok, at man ikke gerne hører dette, og at jeg ir-

riterer jer med det, men endda vil jeg sige det til jer.

Og så vil jeg råde dig, at du bliver den, du vil; hvis du ikke vil prædike synden eller dertil hjælpe, så bliver hverken præst eller munk, for der er en passage hos profeten Ezekiel i kapt. 33, der desværre er forfærdelig, og som lyder: *Når du ikke taler til den uretfærdige og advarer ham mod hans vej, så skal den uretfærdige dø på grund af sin skyld, men hans blod vil jeg kræve af din hånd* (Ez 33,8). Det vers læser man ikke gerne.

Men jeg siger til dig: Du bliver måske præst eller munk, fordi du vil bede dine tidebønner, holde messe og mener, at du vel bliver from. Og ja, du bliver en fin fyr, men det skal slet hjælpe, at du beder dit psalter, din rosenkrans, andre slags bønner og gør mange ord; du vil fejre messe, knæle foran alteret, sige dit skriftemål, og

sådan bliver det ved bla bla bla; og du mener, at du er syndefri og har dog så stor misundelse i dit hjerte, at kunne du myrde din nabo og slippe godt fra det, så gjorde du det og fejrede messe samtidig. Det ville ikke være forunderligt om lynet slog dig til jorden. Men om du har spist tre korn sukker eller et andet krydderi kan man ikke tvinge dig til alteret med gloende tænger. Du har samvittighed, og det betyder at du farer til himlen med djævelen.

Jeg ved vel, at mange ikke gider høre på det. Men endnu vil jeg sige sandheden og er nødt til at gøre det så dommen ikke kommer over mig, om det så koster mig min hals tyve gange. Ja, siger du, men der var også for 150 år siden lærde folk. Og det er sandt. Men jeg interesserer mig ikke for det som skete førud og hvem og hvor mange, der var. For selvom de vidste lidt dengang var djævelen altid

indblandet og havde de heden-
ske skribenter mere kær end det
hellige Evangelium.

Jeg vil sandheden sige og må gøre
det, derfor står jeg her og får ingen
penge for det. For vi skal ikke
bygge på menneskelige love; de-
rimod sætte vores lid til den, der
har ødelagt synden; så vil vi opleve
at vokse i ham. Og så bliver alt der
før var bittert, sødt. Og så vil Gud
erkende vores hjerter og når det
sker, så bliver vi nok foragtede,
men giver ingen agt på men-
neskelove; og kommer paven så
og forbander os, så er vi knyttet til
Gud, at vi alt ulykkeligt, bandlys-
ninger og andre love ikke ænses.

Men herefter vil en og anden
spørge: Skal man da slet ikke hol-
de de menneskelige love? Og kan
vi ikke fortsætte med at bede, faste
osv. så længe den rette vej bare
løber foran os? Hertil svarer jeg:
Når den rette kristne tro og kær-
lighed foreligger, så er alt det som
et menneske gør, fortjenstfuldt og

enhver kan så gøre, hvad han vil,
men dog kun i bevidstheden om,
at han ikke agter gerningen, for
den kan ikke gøre ham salig.

Med dette vil jeg da slutte. Således
skal ethvert menneske besinde sig
og tænke, at vi ikke kan hjælpe os
selv, kun Gud kan. Og ligeledes
at selvom vores gerninger er
ringe, da har vi fred fra Gud. Og
ethvert menneske skal skikke sig
selv således, at det ikke alene er
til nytte for ham, mens også en
anden nemlig hans næste. Er han
rig, så skal hans rigdom komme
den fattige til gode. Er han fattig
skal hans fortjeneste komme den
rige til gode, var han tjenestedreng
eller pige da skal deres tjeneste
komme deres herre til gode. Så om
du mærker, at du helt alene skaber
alt, da er din tjeneste falsk.

Med mig er der ingen nød, jeg
ved nu vel, hvad menneskelige
love er. Paven kan give så mange
love, som han vil, og jeg vil over-
holde dem alle, i fald jeg lyster det.
Derfor kære ven, tænk på at Gud

er opstanden for vores skyld. Altså
lad også os opstige for at blive
retfærdige og lade troens svaghed
og vores gerninger bag os, så Gud
kan have glæde ved det. Således
modtager vi den fred, som han i
dag har givet os, det forlener Gud
os med til alle tider.

Amen

*Gengivelse i nutidsdansk er foreta-
get efter udgivelsen i Luther's
Werke, Schriften, 7. Band, Schriften
1520/21. Weimar 1897. Bibelci-
tater er gengivet efter den autoris-
erede oversættelse fra 1992. (Karen
Schousboe)*

1) Fremmede gerninger betyder her
sådanne, som mennesket ikke selv er
ophavsmand til.

2) Luther giver her ordet fromhed samme
betydning som retfærd.

Fromhed og retfærdiggørelse

Hvad var egentlig hovedindholdet i Luthers prædiken i 1521? Og har det det stadig betydning i dag?

Det er uretfærdigt, siger vi ofte,
når en storm bryder løs over vores
hoveder. Og mener at noget over-
går os, som vi ikke har fortjent.
Måske var vi lidt skyldige. Men
- siger vi - der var formildende
omstændigheder, der fik os til at
handle som vi gjorde. Det skal da
heller ikke ligge os til last, siger vi,
når vi bliver stillet overfor vores
dommer. Og sådan er det måske
også i en jordisk sammenhæng,
hvor det er vores forsvarers op-
gave, at advokere for vores hele
eller delvise uskyld. Så straffen kan
sættes ned.

Hvorvidt dette også gælder i for-
hold til den himmelske dommer,
har teologer imidlertid skænd-
tes bravt over siden oldkirkens
dage. Kan Gud formildes? Kan
man købslå med Gud? Det mente
Paulus givetvis ikke og Luther ej
heller. En Gud, der er tilgængelig
for slesk tale og billig portvin, er
vel næppe værd at henvende sig
til, mente de. Desuden måtte en
sådan forestilling gøre Kristus'
korsdød helt ubegribelig. Efter
deres opfattelse kunne korsfæs-
telsen og opstandelsen nemlig
kun begribes som det sonoffer,

hvormed tavlen engang for alle
viskedes ren for det syndige men-
neske. Kristus tog straffen på sig,
og vi andre gik fri, mente de. Hvis
vi bare havde tiltro hertil, gik vi
fri af den indkrogethed, vores små
og store synder ellers ville stemme
vores sind til.

Bagefter ville vi følgelig kunne
trække vejret meget friere - ja helt
frit - uden længere at være bange
for alt det, som kunne ramme os.
Ikke at ondt ikke ville kunne ske;
men i den sidste ende ville alt blive
godt. Det var forjættelsen i evan-

geliet om påskemorgen, mente Luther. At der altid ville bryde en ny dag frem.

Det er denne grundtanke, dette dogme, som Luther søgte at udfolde i den prædiken, han holdt i Erfurt i de skæbnesvangre dage i april, hvor han blev ført på vej til rigsdagen i Worms for at blive stillet for kejseren og de øvrige fyrster. Han kaldte i øvrigt doktrinen for kirkens *articulus stantis et cadentis* - den artikel, hvorpå kirken stod og faldt.

Måske er det ikke den af Luthers tekster, der tydeligst fremfører hans ærinde. Men det er uden tvivl et vigtigt lille vindue ind i den stemning, der prægede livet i de tyske byer i de tidlige årtier af 1500-årene. Denne sag blev heftigt diskuteret, og det var Luther der i kraft af sin karisma som skribent og prædikant fik sat den på dagsordenen. Som bekendt endte det hele dog med et skisma mellem den katolske kirke og den gryende reformatoriske.

Den katolske kirke anså det ganske enkelt for teologisk uspiseligt, så entydigt at tage udgangspunkt i denne lære om retfærdiggørelsen ved tro alene. Rigtigt er det da også, at der rundt om i Ny Testamente findes tekster, der modsiger dogmet; bl.a. gælder det Jakobsbrevet, som Luther foragtende kaldte "stråbrevet". Han mente, at det var djævelens værk, at netop dette brev var blevet indlemmet i bibelen. Med udgangspunkt i bl.a. denne tekst og i den romerkirkelige tradition i øvrigt fastholdt pavekirken dog det grundsynspunkt, at nok frelstes mennesker gennem Jesus' offerdød. Men samtidig rakte Gud en hånd frem mod mennesket for at inddrage det i sit fællesskab, opretholdt og bevidnet gennem

fortsatte gode gerninger. Dette dogme skærpedes af katolikkerne ved forhandlingerne under konciliet i Trent 1545 - 1563. Desuden hverken kunne eller ville Pavekirken tilsyneladende give slip på den pengemaskine, som afladshandlen udgjorde.

I 1980 var Pave Johannes Paul II imidlertid på officiel rejse i Tyskland og mødtes ved den lejlighed med repræsentanter for diverse evangelisk-luterske og reformerte kirker. Her besluttedes det at nedsætte en kommission, der skulle gennemdrøfte dogmet om retfærdiggørelse ved tro (alene) og finde et grundlag for tilnærmelse mellem den katolske og de protestantiske kirker. I 1998 forelå så en færdig tekst, der i princippet skulle kunne danne grundlag for en afgørende tilnærmelse mellem de to fundamentale dogmer. Imidlertid blev teksten udsat for en gevaldig opblødning, da den kom i hænderne på lederen af troskongregationen, kardinal Ratzinger (den nuværende pave). Denne udvanding rejste en storm af protester i meget brede kredse

i de protestantiske kirker. Aftalen blev således nok underskrevet i 1999 i regi af Det Luterske Verdensforbund, men i realiteten har den ikke haft praktisk betydning. Hvilket da også bevidnedes året efter, da paven åbnede jubeldøren til St. Peter i Rom og i forbindelse hermed tildelte besøgende pilgrimme generel aflad for deres såvel som deres forfædres synder.

Man kan i øvrigt stadig "købe" sig fuldt aflad for alle sine synder, dersom man altså tilhører den katolske kirke, er fuldstændig fri for synd (dvs. ikke er lyst i band), har skriftet sine synder, gjort sin pålagte afbigt, modtaget den hellige nadver samt bedt for paven. Men det gælder kun en dag! Reglerne udstikkes af Pavestolen og forvaltes af det ældste tribunal i den katolske kirke, *Pœnitentiaria Apostolica*, der holder til i Palazzo della Cancelleria.

Karen Schousboe

Eberhard Jüngel: Das Evangelium von der Rechtfertigung des Gottlosen als Zentrum des christlichen Glaubens. Tübingen 1999.

Afladsbrev fra 1516

Erfurt - en blå by

I senmiddelalderen boede der mellem 18. og 20.000 i Erfurt. Byen var kendt for sine 43 kirker og kapperler foruden 36 klostre. Af samme årsag kaldte man byen for Nordeuropas Rom. Samtidig var det desuden en yderst velhavende by. Denne rigdom byggede på de tre W'er - Wein, Waid und Wolle - vin, vaid og uld.

Især den midterste vare, vaid, var afgørende for byens økonomi. Der var tale om et indigo-lignende blåt farvestof, der blev udvundet af den rapslignende plante, *Isatis Tinctoria*.

ra L. Dyrkningen heraf var karakteristisk for egnen omkring Erfurt og de øvrige fire byer i Thyringen, Gotha, Arnstadt, Langensalza og Tennstadt. Tilsammen blev de fem kaldt "Die Waidstädte". Af disse fem udgjorde Erfurt dog hovedstaden.

Hovedgaden i Erfurt var simpelthen opkladt efter planten og hed oprindeligt Waidanger. I dag kaldes den bare "Der Anger".

Årsagen til den udbredte dyrkning af vaidplanten i netop Thüringen

var den kalkagtige og løse jord parret med det milde klima. Det skabte grobetingelser for planten, der derved fik et meget højt farveindhold. Dette forhold gjorde produktionen og eksporten af vaid til hovedindtægten for købmændene i Erfurt.

Selve planten blev sået som vintersæd i december eller det tidlige forår på de marker, der lå brak i forbindelse med tre-vangsbruget. Des tidligere man kunne så frøene, des rigere blev høsten. Henover sommeren dukkede så små flade grønne planter op og det er bladene herfra, der blev afskåret og anvendt til farvefremstillingen. Selve bladene blev skåret af med en særlig kniv, der sikrede at plantens inderste hjerte forblev intakt. Dels betød det, at man i heldigste fald kunne beskære planten op til tre gange. Dels sikrede det at planten fik lejlighed til at blomstre det efterfølgende år og sætte frø.

Høsten af en ager på knap 1/5 ha fordrede ca 10 arbejdere i en hel dag. Om sommeren ansatte bønderne derfor også løs arbejdskraft, der vandrede til fra Lausitz og Schlesien.

Efter høsten blev bladene skyllet i rislende vand for derefter at blive spredt ud på tørre, høstede enge og agre. Efter tørring blev bladene kvaste i såkaldte vaidmøller, der for det meste tilhørte landsbyerne i fællesskab. Møllerne blev trukket af heste. Endelig formede kvinderne denne bladmasse sammen til knyttæve-store boller, der igen tørredes for tilsidst at føres til torvs. Nu trådte købmændene til og opkøbte vaiden for derefter at omdanne den til farvepulver. Det skete ved en indviklet proces i de såkaldte vaidhuse, hvor bollerne blev knust og pøset over med hedt vand for derefter at gære. Temperaturen var her afgørende og de bedste vaidkøbmænd rådede over dygtige specialiter, der udførte dette arbejde. Herefter tilsattes udover potaske, det røde farvestof krap, hvorved farven kunne blive sort, blå, brun eller grøn. Endelig blev den pakket i tønder og solgt vidt omkring i hele Europa.

Det siger sig selv at produktionen og handlen var underlagt alle mulige regler og kvalitetskrav og

for at sikre dette var er til enhver tid ansat fire kvalitetskontrollører, der havde indsigt med alt lige fra bøndernes dyrkning til farvestofferens lødighed. Alligevel var vaidproduktionen så favorabel, at byens vaidhandlere hørte til de mest velhavende. Man regner med at det var indtægterne herfra, der muliggjorde, at byen i 1392 havde råd til at grundlægge universitetet med egne midler.

I løbet af 1500-årene fik dette eventyr dog en ende. Den "rigtige" indgo fra Indien og senere Sydamerika udkonkurrerede simpelthen den favorable produktion af dette farvestof.

Endnu i dag er det muligt at se vildtvoksende vaid rundt om Erfurt og omegn, ligesom man i byen på Museum für Thüringer Volkskunde kan se en udstilling der viser den lokale produktion af blåtryk. I Arnstadt og Gotha kan man endnu se de såkaldte Vaidhuse. I de senere år har man i øvrigt forsøgt at blæse nyt liv i vaidproduktionen som en del af

den lokale håndværksudvikling.

En anden årsag hertil er, at man fra gammel tid også har ment, at Vaid indeholdt helsebringende stoffer. Henrik Harpestreng (død 1244) skrev således om den medicinske anvendelse af farvevaid, at bladene skal stødes og lægges på sår for at standse blødninger. Yderligere anbefaler han planten til alle slags bylder, og stødes den med honning, klarer den også pletter. Knust med æggehvide finder han den virksomme mod helvedesild. Herhjemme har man fundet vaid i hustomter fra ældre jernalder ligesom den er fundet vildtvoksende ved Esrum.

Karen Schousboe

Herhjemme kan man lære at farve med vaid ved at følge opskrifterne på www.vejleegnsmuseer.dk

Man kan også få råd og vejledning i farveværkstedet i sagnlandet Lejre www.sagnlandet.dk

---

Waidhuset i Augustinerklosteret

Også Augustinereremitterne bedrev handel med vaid. Til klosteret hørte derfor også et vaidhus. Det blev aldeles ødelagt under det store bombardement af byen i februar 1944. I 2005 begyndte imidlertid en genopbygning og i dag er vaidhuset indrettet til herberg med tilhørende bederum m.m. Priserne er meget rimelige: 80 euro for et dobbeltværelse inkl. morgenmad. Man kan booke via www.waidhaus-erfurt.de For 15 euro er der plads i pilgrims-herberget i Georgenbursa, se www.augustinerkloster.de

I Luthers fodspor

Byen Erfurt ligger utroligt smukt og er desuden pietetfuldt genopbygget efter 2. verdenskrig. Her havde Luther sin daglige gang; først som student og senere som munk og universitetslærer. I dag rummer byen en lang række spændende minder om Luthers liv.

Georgenbursen

Da Luther ankom til byen i 1501 som 17-årig flyttede han givetvis ind i et af byens mange kollegier, de såkaldte "Bursen". Der er delte opfattelser af hvilken "Burse" han boede i, men det bedste sted at få en fornemelse af hans liv som student er i den såkaldte Georgenburse. Her i stueetagen findes en fin udstilling om studenterlivet i Erfurt på Luthers tid. Georgenbursen er derfor et glimrende sted at begynde.

Augustinerklosteret

Større interesse knytter sig dog naturligvis til Augustinerklosteret, hvor Luther levede som novice og munk fra 1505 -11, afbrudt af et kortere ophold i Wittenberg samt rejsen til Rom i vinteren 1510-11. Klosteret blev nærmest udbombet i 1944, men det meste er pietetsfuldt genopbygget. Kirken fremstår, som man mener den har set ud på Luthers tid; dog uden det traditionelle korgitter med balkon over, som vi ved har været dér. (Det er den balkon, som er ved at brase sammen under vægten af de mange tilhørere, da Luther prædiker i kirken i april 1521).

Udover kirken er det værd at besøge kapitelsalen, klostergangen samt en munkecelle, der er udstyret som på Luthers tid. Cellen ligger i forlængelse af en udstilling om livet i klostret på Luthers tid, der er opstillet i det tidligere dormitorium. En del af udstillingen omhandler Bibelens historie.

Klosteret er i øvrigt medlem af det eksklusive "Nagelkreuzgemeinschaft" bundet sammen af de kirker, der blev ødelagt under krigen og derfor må udsmykke sig med en kopi af det berømte kors fra Coventry Cathedral. Andre kirker i dette fællesskab er Frauenkirche i Dresden og Gedenknisskirche i Berlin. På klosterets hjemmeside kan man læse mere, ligesom der findes en internetshop med litteratur på tysk.

Synagogen

Synagogen i Erfurt hører til en af de ældst bevarede i Europa. Dendrokronologisk er den dateret til 1094. I 1349, da pesten ramte byen, blev jøderne i byen udsat for ren udryddelse. Bagefter blev synagogen ombygget til lagerhus og senere dansehal. På grund af disse ombygninger overlevede den nazismen. I dag er den pietetsfuldt istandsat og rummer en fin museumsudstilling i kælderens. Her er også udstillet den såkaldte Erfurt Skat, der har kunnet dateres til netop 1349 og altså er nedgravet inden jødeforfølgelserne. Skatten indeholdt 28 kilo sølv og guld, herunder 3141 sølvmonter og 600 smykker, bl.a. en helt enestående jødisk bryllupsring.

Haus zum Stockfisch

Byens museum rummer en række udstillinger om byen fra den første gang omtales i 742 og frem til nutiden. Bemærkelsesværdig er den helt nye udstilling med fokus på livet i Erfurt på Luhters tid. Desuden er der en (måske mindre spændende) samling af Luther-relikvier fra 1500-årene og frem til i dag.

Angermuseum

Byens kunstmuseum er indrettet i et gammel pakhus på hovedgaden. Bag den fine barokfacade gemmer sig en interessant udstilling med kunst og kunstindustri, der supplerer samlingerne i Bymuseet.

Domberg

St. Marie, og St. Severinus ligger ved siden af hinanden i byens centrum. Begge fungerer i dag som romersk-katolske kirker. I Domkirken ligger det Auditorium Coelicum, hvor teologiske tiltrædelsesforelæsninger stadig afholdes. Her forelæste Luther i 1510.

Michaeliskirche

Mikaelskirken ligger i nærheden og fungerede som byens universitetskirke. Her blev Luther præsteviet, formentlig i 1507. Senere i 1522 prædikede han, da han besøgte byen for at lægge låg på den konflikt, der rasede mellem de katolske og protestantiske kredse på universitetet og kirken, der almindeligvis går under betegnelsen, Pfaffensturm. Ligeoverfor lå hjertet af universitetet, Collegium Maius.

Kaufmannskirche

Købmandskirken er den ældste sognekirke i Erfurt og også her prædikede Luther i oktober 1522.

Barfüsserkirche

Også i franciskanernes barfodskirke prædikede Luther i 1529.

Predigerkirche

Byens dominikanerkloster hører også til en af byens absolutte seværdigheder. Kirken er kendt for at have huset den senmiddelalderlige mystiker, Meister Eckhardt, som også Luther var optaget af. I dag danner den rammen om et evangelisk kirksamfund. Her findes et livligt musikliv.

Andreasskirche

I Andreaskirken findes den originale træskårne plade, der blev støbt i bronze til Luthers grav i Wittenberg

Interesserede kan læse meget mere i et lille hefte af hans Jochen Genthe: ... Und richte meine Gänge nach deinem Wort. Ein Spaziergang zu den reformatorischen Wurzeln Luthers in Erfurt. Blick Verlag Erfurt 2010.

